

DOMINIK KADZIK
Uniwersytet Jagielloński

Ukraina, Ruś w epoce nowożytnej. Instytucje i elity
Międzynarodowa konferencja naukowa, Kraków 18-20 listopada 2015

W dniach 18-20 listopada w Krakowie odbyła się sesja naukowa poświęcona problematyce elit politycznych i instytucji Rzeczypospolitej na ziemiach ukraińskich w epoce nowożytnej. Podczas konferencji swoje referaty wygłosiło kilkunastu historyków z Polski i Ukrainy. Było to już drugie wspólne przedsięwzięcie zrealizowane przez krakowskich i kijowskich nowożytników. Pierwsza konferencja, zatytułowana „Ранньомодерна людина. Простір, влада, право XVI-XVIII ст.” (Człowiek okresu wczesnonowożytnego. Przestrzeń, władza, prawo), miała miejsce dwa lata wcześniej w Kijowie. Obie sesje naukowe są pokłosiem współpracy zawiązanej między naukowcami z Instytutu Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego i Instytutu Społeczeństwa Uniwersytetu im. Borysa Hrinchenki w Kijowie, którzy zamierzają organizować analogiczne spotkania co dwa lata. Koordynatorami przedsięwzięcia są Jarosław Stoliczka z Krakowa, który bada sejmiki południowo-wschodnich województw Rzeczypospolitej, i Witalij Michałowski z Kijowa, skupiający swoje zainteresowania naukowe na problematyce szlachty podolskiej w epoce wcześniejszej. Projekt spotkał się też z życzliwym przyjęciem prof. dr. hab. Jana Machnika, który w ramach Polskiej Akademii Umiejętności oraz wykorzystując wcześniejsze doświadczenia, rozwija współpracę naukowców z Polski, Ukrainy, a także innych państw Europy Środkowej. Dzięki temu poparciu Polska Akademia Umiejętności wzięła na siebie trud organizacji tegorocznej konferencji.

Celem cyklu jest prezentacja wyników prowadzonych badań dotyczących historii ziem ukraińskich w XVI-XVIII wieku, a także wymiana wiedzy i poglądów, co – w założeniu organizatorów – umożliwi stworzenie wspólnego opisu historii ziem ukraińskich w epoce nowożytnej z uwzględnieniem wielu aspektów i punktów

widzenia. Efektem każdej z sesji są publikacje artykułów, które mają umożliwić szerszemu gronu odbiorców zaznajomienie się z bieżącym dyskursem naukowym na temat dziejów Ukrainy w wiekach XVI-XVIII w obu krajach.

Tegoroczną konferencję otworzył prof. dr hab. Andrzej Kastory, który przywitał wszystkich referentów i słuchaczy w imieniu głównego organizatora sesji, Polskiej Akademii Umiejętności. Następnie wygłosili swoje przemówienia prof. dr hab. Andrzej Mania, prorektor ds. dydaktyki UJ, i dr hab. Stanisław Pijaj, zastępca dyrektora Instytutu Historii UJ, którzy zwrócili uwagę na wagę wspólnych badań polsko-ukraińskich w dziedzinie historii, a także zachęcali do kolejnych inicjatyw na polu naukowym.

Obrady sesji naukowej otworzył Marek Ferenc (Kraków), wygłaszając referat *Rusini, Ruś i Ukraina w Księgach hetmańskich Stanisław Sarnickiego*. Przedstawił on obraz ziem południowowschodniej Rzeczypospolitej, a także wiele wątków dotyczących tamtejszego społeczeństwa, geografii czy spraw wojskowych, o których pisał Sarnicki. Kolejnym referentem był Marek Wagner (Warszawa), który przedstawił szkic biograficzny *Balcer Wilga Godzimirski – ostatni komisarz kozacki Rzeczypospolitej (1692-1699)*. Historyk omówił koneksje rodzinne bohatera, przebieg jego kariery – ze szczególnym uwzględnieniem urzędu komisarza – oraz odniósł się do sytuacji politycznej, w której przyszło mu żyć. Profesor Wagner polemizował z niektórymi informacjami na temat Godzimirskiego, z jakimi można się spotkać w historiografii. Trzecie wystąpienie, zaprezentowane przez Marynę Budzar (Kijów), zostało zatytułowane *Ród Gałaganów w społeczeństwie ukraińskim w XVIII wieku – układy matrymonialne*. Badaczka opisała najbardziej znanych członków rodu i jego pozycję w społeczeństwie lokalnym, którą osiągnięto w dużej mierze dzięki prowadzonej polityce matrymonialnej. Ponadto dr Budzar pokazała w prezentacji przedmioty kilku członków rodziny, które przetrwały do naszych czasów. Jako ostatni w pierwszym panelu wystąpił Wojciech Krawczuk (Kraków) z referatem *Itinerarium Karola XII – potrzeby badawcze*. Historyk zwrócił uwagę na problem odtworzenia trasy i miejsc pobytu władcy, ale także podkreślił płynące korzyści dla naszej wiedzy w przypadku stworzenia takiego itinerarium.

Drugi panel obrad rozpoczął się od referatu Witalija Michałowskiego (Kijów) pt. *Umiejętność pisania szlachty podolskiej w XVI wieku według rejestru poborowego z 1563 roku*. Prelegent przedstawił kilka grup stylów pisma, wskazywał, że szlachta podolska posługiwała się łaciną, językiem polskim i ruskim, a także udawał, że w przypadku braku umiejętności pisania, dokumenty były tworzone przez osobę do tego uprawnioną. Następny referat, zatytułowany *Środowiska mistrzów malarstwa lwowskiego o rodowodzie zachodnioeuropejskim w XVII wieku*, wygłosił Wołodimir Aleksandrowycz (Lwów). Badacz zaprezentował zarówno sylwetki pojedynczych artystów, jak i grupy malarzy zachodnich lub wywodzących się z tamtego kręgu kulturowego, którzy byli związani ze Lwowem, ukazywał ich dorobek i podkreślał jego znaczenie dla sztuki Lwowa. Ostatnim prelegentem w tym dniu był Janusz Pezda (Kraków), który wygłosił odczyt *Materiały do dziejów rokowań polsko-moskiewskich w XVII w. w zbiorach Biblioteki Czarortoryjskich w Krakowie*. Historyk

zaprezentował najciekawsze źródła dotyczące problematyki stosunków polsko-moskiewskich, ich stan i okoliczności nabycia. Ponadto, co cenne dla wszystkich badaczy przeszłości, omówił zbiory, które udało się nabyć Bibliotece Czartoryskich w ostatnich kilkudziesięciu latach.

Drugi dzień konferencji rozpoczął się od wykładu Wacława Uruszcza (Kraków) na temat *Zasad ustrojowych Rzeczypospolitej Obojga Narodów*. Prawnik przedstawił własną koncepcję zasad ustrojowych i politycznych państwa polsko-litewskiego, a także na tym tle odniósł się do opinii innych badaczy – zarówno prawników, jak i historyków. Zaprezentował szczegółowo kilka elementów systemu dawnej Polski, przedstawił ich ewolucję i porównał je z rozwiązaniami, jakie występowały w innych państwach Europy nowożytnej. Po wykładzie miała miejsce dyskusja.

Trzeci panel konferencji otworzył Michał Chlipała (Kraków) z referatem zatytułowanym *System zaopatrzenia wojska koronnego na południowo-wschodnich kresach Rzeczypospolitej w XVI wieku – aspekt prawny*. Badacz zaprezentował w kolejności chronologicznej poszczególne akty prawne, które określały możliwości aprowizacyjne wojska w tym okresie. Odnosił się do praktyki i kilku przykładów, a swój wywód zakończył na przedstawieniu okoliczności zmiany w systemie zaopatrzenia, która dokonała się na przełomie XVI i XVII wieku. Następnie wystąpił Dominik Kadzik (Kraków), który przedstawił referat *Obrona ziem ruskich przed najazdami tatarskimi w latach 1575-1578*. Historyk opisał działania obronne szlachty, głównie odnosząc się do uchwały sejmiku wiszeńskiego, i zwrócił uwagę na niedocenianą rolę tzw. upominków. Władze Rzeczypospolitej używały ich do kupowania sobie przychylności wysoko postawionych urzędników na dworze sułtana i chana, by w ten sposób zapobiec najazdom tatarskim w latach 1575-1578. Ostatni referat w tym panelu, zatytułowany *Władza starosty versus przysięga urzędnika (Stosunki na Wołyniu w drugiej połowie XVI wieku)*, wygłosiła Natalia Starczenko (Kijów). Prelegentka zarysowała kompetencje i pozycję starostów w społeczeństwie na Wołyniu, by następnie opisać wykorzystywanie przez nich swojego stanowiska do osiągania własnych korzyści. Wielokrotnie działania starostów doprowadzały do konfliktów z lokalną społecznością, co referentka zaprezentowała na wybranych przykładach.

Podczas czwartego panelu konferencji jako pierwszy zabrał głos Mirosław Nagielski (Warszawa), który wygłosił referat pt. *Kozaczyzna w dobie kampanii chocimskiej 1621 roku*. Historyk odniósł się do możliwości militarnych kozaków pod wodzą hetmana Sahajdacznego, głównie skupiając się na liczebności tego wojska. Krytycznie ustosunkował się do powszechnych przekonań na temat rozmiarów oddziałów hetmana kozackiego. Porównał swoje tezy z najnowszymi ustaleniami w tej dziedzinie, sporządzonymi przez badaczy zajmujących się bitwą pod Orszą, według których liczebność wojsk po obu stronach była znacznie mniejsza, niż do tej pory sądzono.

Następnie wystąpił Artur Goszczyński (Kraków) z referatem pt. *Wokół wyprawy Jeremiego Wiśniowieckiego w stepy tatarskie z 1647 roku*. Według niektórych historyków nie miała ona miejsca, jednak badacz, opierając się o niewykorzystywane dotąd źródła, udowadniał odrębne stanowisko. Opisał organizację i przebieg wyprawy, a także zwrócił uwagę na fakt, iż wiedzieli o niej monarcha i najwyżsi dostojnicy

Rzeczypospolitej. Kolejnym referentem był Piotr Borek (Kraków), który wystąpił z odczytem *Kłęska piławiecka w wierszowanej literaturze okolicznościowej połowy XVII wieku*. Historyk zaprezentował utwory literackie, w większości anonimowe, które powstały po haniebnej klęsce pod Piławcami. Przedstawił ich wspólne elementy, a także porównał występujące w tej twórczości nawiązania do wcześniejszych tego typu tekstów. Czwarte wystąpienie w tym panelu było zatytułowane *Narodziny szlachcica – ideały i praktyka wychowania dzieci kozackiej starszyny Hetmańszczyzny i Ukrainy Słobodzkiej w XVIII wieku*. Zaprezentowała je Ludmiła Posochowa (Charków). Na początku skupiła się na zaprezentowaniu modelu wychowania młodzieży, który miał obowiązywać na wspomnianym terenie. Badaczka przedstawiła jego najważniejsze elementy, by następnie skonfrontować je z praktyką – niejednokrotnie bowiem wychowanie dzieci kozackiej starszyny odbiegało od przyjętego wzorca. Panel zakończył Jarosław Stolicki (Kraków) referatem *Wygnańcy kijowscy po traktacie Grzymułtowskiego*. Prelegent opisał działania sejmiku kijowskiego na rzecz rekompensaty za utracone dobra szlachty po zawarciu traktatu w 1686 roku. Przybliżył najistotniejsze problemy, z jakimi w tej sprawie zetknęli się egzulanci, a także najważniejsze osoby z tego ruchu.

Ostatni panel w tym dniu rozpoczął się od wystąpienia Witalija Szerbaka (Kijów) *Reformy Piotra Sahajdacznego i Piotra Mohyły w kontekście kształtowania się koncepcji „narodu ruskiego”*. Historyk zaprezentował reformy wyżej wspomnianych hetmanów kozackich z punktu widzenia kształtowania świadomości politycznej Niżowców. Zwrócił uwagę na rolę, jaką w tym procesie odegrał stosunek Kozaków do kościoła prawosławnego i Rzeczypospolitej. Kolejny referat, zatytułowany *Domnikanin, prawosławny i unita – trzy oblicza szlacheckiego rodu Szumlańskich w drugiej połowie XVII – początku XVIII wieku*, przedstawił Ihor Skoczylas (Lwów). Badacz zaprezentował trzech braci pochodzących ze wspomnianego rodu: Daniela, Atanazego i Józefa, których różniło wyznanie. Ów przykład posłużył autorowi do zaprezentowania ogólniejszych tez na temat stosunku szlachty ruskiej do wiary i obrządku we wspomnianym okresie. Jako trzeci w tym panelu wystąpił Ołeksij Winnyczenko (Lwów) z referatem zatytułowanym *Deputaci trybunału koronnego z województw ruskiego i bełzkiego w pierwszej połowie XVII wieku – sejmikowi aktywiści*. Prelegent dokonał analizy tej grupy szlachty, zwracając uwagę na podobieństwa i różnice występujące między nimi. Opisał wpływ ich działalności i doświadczenia politycznego na pracę sejmików i trybunału koronnego. Ostatni referat w tym dniu, zatytułowany *Lwowskie kadencje Trybunału Koronnego Prowincji Małopolskiej (1764–1768) – organizacja i funkcjonowanie*, wygłosił Jerzy Ternes (Lublin). Historyk opisał zmiany w organizacji trybunału koronnego po 1764 roku, a następnie odniósł się do funkcjonowania tej instytucji, przedstawiając szczególnie problemy, z jakimi się ona spotykała. W tej części wystąpienia sporo miejsca poświęcił Ignacemu Krasińskiemu, prezydentowi Trybunału Małopolskiego w 1765 roku, jako osobie, która swoją działalnością usprawniła w tym czasie funkcjonowanie instytucji.

Trzeci dzień obrad rozpoczął się od wystąpienia Oksany Winnyczenko (Lwów) zatytułowanego *Mors magnificorum. Szlachta urzędnicza pierwszej połowy XVIII wie-*

ku według testamentów. Prelegentka scharakteryzowała szlachtę pełniącą różne funkcje na podstawie jej testamentów. Zwróciła uwagę głównie na kwestie materialne i finansowe, a także przybliżyła kilka najciekawszych przykładów. Następny referat, zatytułowany *Elita kozacka i samorząd Połtawy w połowie XVIII wieku*, zaprezentował Jurij Wołoszyn (Połtawa). Historyk opisał przedstawicieli lokalnej elity kozackiej. Skupił się na ich karierze, a także na wykorzystywaniu przez nich urzędów samorządu miasta w celu powiększania majątku czy osiągnięcia dalszego awansu w społeczeństwie. Kolejnym referentem był Artur Górak (Lublin), który zaprezentował odczyt pt. *Osiemnastowieczne korzenie gubernatorów i wicegubernatorów guberni Królestwa Polskiego. Drogi awansu do elity urzędniczej*. Badacz przybliżył sylwetki kilku gubernatorów, którzy pochodzili z terenów dawnych województw ukraińskich. Przedstawił ich karierę urzędniczą, która w wielu przypadkach kończyła się na funkcji gubernatora lub jego zastępcy. Zwrócił też uwagę na różne przyczyny otrzymania przez nich tego urzędu. Ostatnim prelegentem podczas konferencji był Jurij Zazulak (Lwów), który wygłosił referat zatytułowany *Komisarze królewscy w sądownictwie granicznym województwa ruskiego w XV-XVI wieku*. Referent scharakteryzował uwarunkowania i pozycję komisarzy królewskich na kresach południowo-wschodnich Rzeczypospolitej. Przedstawił zmiany w uprawnieniach urzędników monarchy, jakie nastąpiły w tym okresie.

Elementem zamykającym obrady był panel młodych historyków. Swoje dotychczasowe wyniki badań zaprezentowali studenci i doktoranci z Kijowa oraz z Krakowa.

Konferencja pt. „Ukraina, Ruś w epoce nowożytnej. Instytucje i elity”, potwierdziła, że historia południowo-wschodnich województw Rzeczypospolitej ciągle cieszy się dużym zainteresowaniem badaczy. Referenci poruszyli szerokie spektrum problemów badawczych – od zagadnień społecznych czy politycznych po kulturowe i wojskowe. Konferencja uzmysłowiła słuchaczom, jak wiele kwestii związanych z historią ziem ukraińskich w epoce nowożytnej jeszcze nie zostało zbadanych. W związku z tym projekt polsko-ukraińskich sesji naukowych, jak zapewnili organizatorzy, będzie kontynuowany, właśnie po to, by wspólnie odkrywać historię.

